

FTAХР 06.35.51
ӘОЖ 330.3

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-1-166-171>

Д.И. РАЗАКОВА,¹

Э.Ғ.К.

d.razakova@turan-edu.kz

С.Ш. ОРАЛОВА,^{1*}

докторант,

*e-mail: saltanat_oralova@mail.ru

¹«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯЛЫҚ НАРЫҒЫН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АНЫҚТАЙТЫН ФАКТОРЛАР

Андатпа

Цифрландыру үрдісінде «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру кезінде цифрлық экономиканың негізгі инфрақұрылымдық элементтерінің бірі телекоммуникациялық инфрақұрылым болып табылады. Сондықтан, мақала телекоммуникацияның дамуын және олардың дамуына әсер ететін факторларды зерттеуге арналған. Мақалада экономикадағы телекоммуникациялық қызметтердің рөлі мен қазіргі мәні ашылды. Телекоммуникациялық қызметтер нарығына соңғы үш жылдардағы даму көрсеткіштері статистикалық талдау жасалынып бірқатар мысалдармен толықтырылған. Телекоммуникация нарығының әртүрлі сегменттерінің өсу серпінін және аймақтар бойынша Қазақстанның ең ірі аумақтарына статистикалық мәліметтер негізінде бірқатар талдауына мысалдар келтірілген. Қалалардағы және ауыл аймақтарындағы желі қолданушылардың пайыздық үлесін көрсеткен. Сондай-ақ, оның негізінде телекоммуникациялық қызметтер нарығындағы біршама кемшіліктерді атап, оның арғы қарайғы дамуына қажеті іс-шараларды атап өткен. Сондай-ақ, мақалада, аталған саланың тиімділік көрсеткіштері ұсынылған. Ұсынылған тиімділік факторлары үш негізгі категорияға негізделіп келтірілген: біріншіден, экономиканың телекоммуникациялық секторының бизнес-климаты бойынша, екіншіден, адами капитал негізіндегі факторлар деп қарастырған, үшіншіден, телекоммуникация саласындағы елдің дамуындағы мемлекеттік реттеуді негізге ала отырып бірқатар факторларды келтірген. Сондай-ақ, әртүрлі өлшемдерге байланысты телекоммуникациялық қызметтер нарығы функциясының тиімділігін анықтайтын факторлар жүйеленді. Салада болып жатқан қазіргі заманғы үрдістер анықталды және дамудың бірқатар ықтимал нұсқалары тұжырымдалды. Телекоммуникациялық қызметтерді дамыту факторларын талдау телекоммуникациялық қызметтерді дамыту мен қалыптастыруға барынша мән беретін негізгі элементтерді анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеліп қарастырылған тақырып қазіргі таңда, әсіресе 2020 ж. пандемия жағдайында өзекті тақырыптардың бірі болып саналады.

Тірек сөздер: телекоммуникация, қызметтер, нарық, экономика, ақпараттық-телекоммуникациялық инфрақұрылым, цифрлық экономика, бизнес-климат.

Телекоммуникациялық қызмет көрсету саласы мен ақпараттандыру Қазақстан экономикасының ең дамушы салаларының қатарына жатады. Саланың дамуының тездеуі ғасырлар бойы әлемнің аса маңызды экономикалық аудандарын байланыстыратын және телекоммуникация саласындағы халықаралық ынтымақтастықты қамтамасыз ететін ірі телекоммуникациялық торапқа айналуына жағдай жасады [1]. Саланың осы маңыздылығына байланысты телекоммуникациялық қызметтер қызметінің тиімділігін айқындайтын факторларды анықтау және осы сала ұйымдарының қызметін бағалау көрсеткіштерін жүйелеу бойынша практикалық және ғылыми қызығушылық туындайды.

Телекоммуникация саласы барлық мемлекеттік және коммерциялық жүйелердің жұмыс істеуін және келісілген жұмысын қамтамасыз ететін қазіргі экономиканың аса маңызды секторларына жатады. Қазақстанның ақпараттық-телекоммуникациялық инфрақұрылымын одан әрі дамытуды ұлттық экономикасының өсуінің, байланыс операторларының іскерлік белсенділігінің, елдің халықаралық қоғамдастықтағы беделін нығайтудың және қоғамды ақпараттандыру үрдісіндегі басты факторларының бірі ретінде қарастырады [2].

Қазақстан Республикасының сымды байланыспен қамту деңгейі дәстүрлі түрде салыстырмалы түрде төмен болды, бірақ тұтастай алғанда, нарық Қазақстанның байланыс және

телекоммуникациялар жүйесі – Орта Азиядағы неғұрлым дамыған және бәсекеге қабілетті. Қазақстан Республикасының телекоммуникация нарығы жалғасып жатқан ырықтандыруды тиімді көздейді, атап айтқанда, барлық операторлардың LTE сегментін (ұялы телефондар мен деректермен жұмыс істейтін басқа терминалдар үшін деректерді сымсыз жоғары жылдамдықта беру стандарты) ашуға шешім қабылдайды. Үлкен аумақ халық саны аз, ауыл халқының жеткілікті жоғары пайызы (50%) және отбасы мөлшерінің жоғары коэффициенті (отбасында орта есеппен 3,5 адам, оның ішінде ауылдық жерлердегі отбасында 4 адам) елдегі телекоммуникация қызметтері көрсеткіштерінің төмен деңгейін ішінара түсіндіреді. Мысалы, мегаполистер мен ірі қалаларда үй шаруашылықтарының 76%-дан 87%-ға дейін бекітілген телефондары бар, ал орта және шағын қалаларда, сондай-ақ қала үлгісіндегі кенттерде және ауылдарда телефондандыру деңгейі айтарлықтай төмен және 38%-дан 44%-ға дейін құраған.

Телекоммуникация нарығының әртүрлі сегменттерінің өсу серпіні әртүрлі, мысалы, мобильді сегмент телекоммуникация нарығының ең ірі бағыты болып қала береді, тіркелген телефония тұрақты қысқаруды көрсетеді. 2019 жылдың қорытындысы бойынша телекоммуникациялық қызметтерден түскен табыс 4,9%-ға артып, 2018 жылы 805,9 млрд теңгеге қарсы 677,7 млрд теңгені құрады.

Сурет 1 – Қазақстан байланыс қызметтерінен түскен кірістер құрылымы

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің деректері бойынша Алматы қаласында телекоммуникациялық қызметтерден түсетін кірістер 2019 жылы 4,9%-ға ұлғайды және 431,5 млрд теңгені құрады, бұл телекоммуникация нарығының барлық көлемінің 61,4%-ын құрайды, екінші орында Нұр-Сұлтан қаласы – 116,8 млрд теңге (2016 жылмен салыстырғанда 2,7%-ға өскен). Көшбасшылар үштігін Қарағанды облысы 17,8 млрд теңге (2018 жылмен салыстырғанда 1,5% төмендеген) құрады.

Қазақстан Республикасы өңірлерінің арасында 2018 жылдың бірінші жартыжылдығында инвестицияның жартысынан астамы Алматы қаласынан – 8,9 млрд теңге немесе 51,7%, одан әрі Нұр-Сұлтан қаласынан (3,7 млрд теңге немесе 21,7%) және Оңтүстік Қазақстан облысынан (644,9 млн теңге немесе 3,8%) келеді.

Статистика комитетінің деректеріне сәйкес, алты айдағы байланыс қызметтерінің жалпы көлеміндегі ең көп үлес 2018 жылы интернет желісіне – 33,4%, ұтқыр байланысқа – 30,3% және өзге де телекоммуникациялық қызметтерге – 17,5% келеді. 2018 жылдың алты айында Қазақстанда қалааралық және халықаралық телефон байланысы қызметтерінен түскен табыс 13,8 млрд теңгені құрады, бұл 2019 жылдың кезеңімен салыстырғанда 3%-ға аз, жергілікті телефон байланысы қызметтерінен – 20 млрд теңге (3,8%-ға аз), телекоммуникациялық сымды және сымсыз желілер бойынша деректерді беру қызметтерінен – 16 млрд теңге (24%-ға артық), интернеттен – 119,7 млрд теңге (7,3%-ға артық), кабельді инфрақұрылым бойынша бағдарламаларды сымсыз және спутник арқылы – 17,6 млрд теңге (8,6%-ға артық), ұялы

байланыс қызметтерінен – 197,7 млрд тенге (2,6%-ға артық) және өзге де телекоммуникациялық қызметтерден – 62,8 млрд теңге (10,6%-ға артық).

Сурет 2 – Халықтың жалпы санындағы интернет желісінің белсенді пайдаланушылары болып табылатын халықтың үлесі

Ескертпе – Ақпарат негізінде авторлармен құрастырылған.

2020 елімізде Covid–19 індетінің таралуына байланысты жарияланған төтенше жағдайында интернетпен қамтамасыз ету мемлекеттің айрықша бақылауында. Сондықтан «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру шеңберінде желіні пайдаланушылардың үлесі 88%-ға және цифрлық сауаттылыққа – 83%-ға дейін жеткізілу шаралары қарқын өсуде. 2020 жылдың соңына қарай қойылған міндеттерді іске асыру 5 163 ауылдық елді мекенді кең жолақты интернетпен қамтамасыз етілуде. Ауылдарда 7,6 миллионнан астам адамның онлайн-білімге, телемедицинаға, мемлекеттік қызметтерге, сондай-ақ электрондық саудаға қол жеткізуіне жол ашады.

Қазіргі кездегі желіні пайдаланушылардың пайыздық үлесін өңірлер бойынша 2-ші суретте бейнеленген.

Талдай келе, телекоммуникация – бұл экономиканың көптеген экономикалық-әлеуметтік секторларына әсер ететін күрделі ашық жүйе екенін түсінеміз. Сонымен қатар, Covid–19 індетінің таралуын ескере отырып, телекоммуникациялық қызметтерді дамытуға көптеген факторлар әсер ететіні белгілі. Бұл факторларды екі топқа бөлуге болады – сыртқы және ішкі (сурет 3, б. 169).

XXI ғасырда ғылыми-техникалық прогресті жеделдету, технологиялардың өмірлік циклін және олардың базасында құрылған қызметтерді қысқарту экономикалық конъюнктураның ерекшелігіне және ақпараттық-коммуникациялық бизнесті жүргізу ерекшеліктеріне ауыр әсер етеді [3]. Телекоммуникациялық қызметтерді өндіру мен іске асырудың ерекшелігін талдай отырып, бұл факторды жоспарлау мен дамытуды болжау және телекоммуникациялық қызметтердің тиімділігін арттыру кезінде әрдайым ескеру қажет.

Сыртқы факторларды қарастыра отырып, макроэкономикалық көрсеткіштерге және олардың телекоммуникация саласына тікелей әсеріне ерекше назар аудару керек. Мысалы, экономиканың түрлі секторларындағы жалпы ішкі өнім мен өндіріс көлемі телекоммуникациялық қызметтер мен бұқаралық коммуникациялардан түскен табыстарға әсер етеді. Қызмет көрсету тарифтерін анықтай отырып, тұтыну тауарлары бағасының индексін ескеру қажет. Жан басына шаққандағы орташа табыс, үй шаруашылықтары шығыстарының құрылымы сияқты әлеуметтік көрсеткіштер халықтың әртүрлі санаттары үшін қызметтер көлемін және пайдаланушылар шығыстарының үлесін айқындайды.

Сурет 3 – Телекоммуникациялық қызметтердің даму факторлары

Ескертпе – Ақпарат негізінде авторлармен құрастырылған.

Телекоммуникация қызметтерін ұсынудың тиімділігін елдің телекоммуникация саласындағы дамуына әсер ететін көрсеткіштер біршама рөл атқарады. Оларға экономиканың осы секторының бизнес-климаты жатады:

- ◆ мемлекеттің салаға салық және тарифтік жүктеме, түрлі жеңілдіктер мен дотациялар беру түрінде әсері;

- ◆ қызметтер ұсынылатын өңір халқының саны;
- ◆ халықтың сатып алу қабілеті;
- ◆ саладағы құқықтық жүйені дамыту.

Адами капиталды қарастыра отырып, келесі факторларды атап өту керек:

- ◆ халықтың білім деңгейі;
- ◆ ғылыми-инновациялық саланың кадрлық әлеуеті;
- ◆ телекоммуникация саласының кадрлық әлеуеті;
- ◆ халықтың ақпараттық сауаттылығы.

Телекоммуникация саласындағы елдің дамуына мемлекеттік реттеу де елеулі әсер етеді, бұған келесі факторлар кіреді [4]:

- ◆ телекоммуникация саласын заңнамалық реттеудің жай-күйі;
- ◆ электрондық дамудың ұлттық бағдарламалары;
- ◆ телекоммуникация саласындағы бюджеттік саясат.

Өз кезегінде, жоғарыда аталған факторлардың барлығы ел мен әлем халқының электрондық дамуында маңызды болмас еді.

Ақпаратты ұлттық ресурсқа айналдыру кәсіпорындардың телекоммуникациялық қызмет көрсету жөніндегі жұмысының тиімділігіне жоғары талаптар қояды. Телекоммуникациялық қызметтерді көрсетудің мерзімділігі мен сапасы көбінесе телекоммуникациялық жабдықтың техникалық деңгейіне ғана емес, сонымен қатар ұйымдық құрылымының қасиеттеріне де байланысты. Сонымен қатар, телекоммуникациялық компанияларды ұйымдастыру – экономикалық, әсіресе ұйымдастыру-экономикалық тұрғыдан ескере отырып, ұйымдастыру жобалаудың және дамытудың тиімділігін бағалау міндеті аса маңызды болып табылады.

Соңғы онжылдықта телекоммуникациялық қызмет көрсету нарығында бәсекелестіктің белсенді өсуі байқалады, сондықтан осы салаға әсер ететін барлық аударылған факторларды ескеру қажет және телекоммуникациялық саланы дамытудың заңдылықтарын, бағыттарын, құрылымы мен циклдарын талдау негізінде саланың тиімділігін арттыру стратегиясын қысқа, сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада қалыптастыруға болады, бұл едәуір бәсекелік артықшылық береді [4, 5]. Мысалы, саланы дамытудағы трендтер мен құрылымдық ілгерілеулерді талдау кірістер, қызметтер көлемі, тұтынудың қарқындылығы, ақпараттық ресурстарға, инвестицияларға және өндіріс факторларына қолжетімділік сияқты телекоммуникация параметрлерінің стратегиялық даму векторын қалыптастырады. Зерттелетін саладағы ғылыми-техникалық прогрестің салдарларын анықтау ақпаратты беру көлемі мен жылдамдығын, техникалық құралдардың, перспективалық технологиялар арналарының және желілерінің тез дамуы мен өткізу қабілетін, қызметтер интеграциясы мен макрогенерациясын бағалауды қалыптастырады. Макроэкономикалық факторларды және олардың телекоммуникацияның дамуына әсер ету дәрежесін анықтауды қалыптастырады.

Қорытындылай келе, телекоммуникациялық технологиялардың жылдам дамуы осы саланың қызмет көрсетушілеріне жаңа талаптар қоятынын атап өткен жөн, мұндай ұйымдардың менеджменті әрдайым техникалық және технологиялық базаны тұрақты өзгертуге және жаңғыртуға дайын болуы, телекоммуникация саласындағы өзгерістерді мұқият бақылап, уақытпен бірге жүру керек, әйтпесе бизнестің қандай тиімділігі болады. Сонымен қатар, телекоммуникациялық компанияларға тұтынушылар үлкен әсер етеді. Нарықта өсіп келе жатқан бәсекелестік жағдайында телекоммуникациялық қызметтерді жеткізуші өз өнімдерін үнемі дамыта және жетілдіре отырып, тұтынушылардың қажеттіліктеріне бағдарлануға тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Байланыс кәсіпорындарындағы ақша ағындарын оңтайландыру // Қаржы және несие. – 2007. – № 23(263). – 59–70 б.
- 2 Попова Т.Н. Телекоммуникациялық қызметтердің әлемдік нарығының даму тенденциялары // Дальрыбвтуза хабаршысы. – 2014. – № 3. 94–98 б.
- 3 Ақпараттық коммуникациялық бизнестегі маркетингтік тұжырымдамалардың эволюциясын зерттеу // t-comm: телекоммуникация және көлік. – 2015. – Т. 9. – № 9. – С. 72–75.
- 4 Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті, 2018.
- 5 Проскура Д.В., Проскура Н.В., Мурашова Н.А., Зайцев Д.А. Телекоммуникациялық қызметтердің инновациялық дамуы жағдайында ақпараттық қоғамның қалыптасуы. – Төменгі Новгород, 2013. – 177 б.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Bajlanys kәsiporyndaryndaғы aқsha aғыndaryn oңtajlandyrу (2007) [Optimization of cash flows in telecommunications companies] Қарзhy zhәне nesie. № 23(263). pp. 59–70.
- 2 Popova T.N. (2014) Telekommunikacijalyқ qызmetterdiң әlemdik naryғunуң damu tendencijalary [Development trends of the world market of telecommunication services] Dal'rybvтуza habarshysy. № 3. pp. 94–98.
- 3 Aқparattyқ kоmmunikacijalyқ biznesteги marketingtik тұzhyrymdamalaryduң jevoljucijasyn zertteу (2015) [Study of the evolution of marketing concepts in the information and communication business]. t-comm: telekommunikacija zhәне kәlik. T. 9. № 9. pp. 72–75.
- 4 Қазақстан Respublikasy Ұлттық jekonomika ministrліginiң Statistika komiteti, 2018. [Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan].
- 5 Proskura D.V., Proskura N.V., Murashova N.A., Zajcev D.A. (2013) Telekommunikacijalyқ qызmetterdiң innovacijalyқ damuy zhaғdajynda aқparattyқ koғamның қалыptasuy. [Formation of the information society in the conditions of innovative development of telecommunication services] Tөmengi Novgorod, P. 177.

Д.И. РАЗАКОВА,¹

К.Э.Н.

e-mail: d.razakova@turana-edu.kz

С.Ш. ОРАЛОВА,^{1*}

докторант.

*e-mail: saltanat_oralova@mail.ru

¹Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

АНАЛИЗ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННОГО РЫНКА КАЗАХСТАНА И ФАКТОРЫ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТЬ

Аннотация

В процессе цифровизации одним из основных инфраструктурных элементов цифровой экономики при реализации государственной программы «Цифровой Казахстан» является телекоммуникационная инфраструктура. Статья посвящена изучению развития телекоммуникаций и факторов, влияющих на их развитие. В статье раскрыта роль и современное значение телекоммуникационных услуг в экономике. Приведены примеры анализа динамики роста различных сегментов телекоммуникационного рынка и ряда крупнейших территорий Казахстана по регионам на основе статистических данных. Кроме того, были отмечены некоторые недостатки на рынке телекоммуникационных услуг, а также мероприятия, необходимые для его дальнейшего развития. Также в статье представлены показатели эффективности данной отрасли. Представленные факторы эффективности базируются на трех основных категориях: во-первых, факторы по бизнес-климату телекоммуникационного сектора экономики; во-вторых, факторы, лежащие в основе человеческого капитала; в-третьих, привели ряд факторов исходя из государственного регулирования развития страны в сфере телекоммуникаций. Также систематизированы факторы, определяющие эффективность функционирования рынка телекоммуникационных услуг. Выявлены современные тенденции, происходящие в отрасли, сформулирован ряд возможных вариантов развития. Анализ факторов развития телекоммуникационных услуг позволил выявить основные элементы, придающие наибольшее значение развитию и формированию телекоммуникационных услуг. Рассматриваемая тема является одной из актуальных на сегодняшний день, особенно в условиях пандемии 2020 г.

Ключевые слова: телекоммуникации, услуги, рынок, экономика, информационно-телекоммуникационная инфраструктура, цифровая экономика, бизнес-климат.

D.I. RAZAKOVA,¹

c.e.s.

e-mail: d.razakova@turana-edu.kz

S.SH. ORALOVA,^{1*}

PhD student.

*e-mail: saltanat_oralova@mail.ru

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

THE ANALYSIS OF KAZAKHSTAN TELECOMMUNICATIONS MARKET AND FACTORS DETERMINING ITS EFFECTIVENESS

Abstract

In the process of digitalization, one of the main infrastructure elements of the digital economy in the implementation of the state program "Digital Kazakhstan" is telecommunications infrastructure. Therefore, the article is devoted to the study of the development of telecommunications and factors affecting their development. The article reveals the role and modern significance of telecommunications services in the economy. Examples of analyzing the growth dynamics of various segments of the telecommunications market and a number of the largest territories of Kazakhstan by region based on statistical data are given. In addition, it highlighted some shortcomings in the telecommunications market, as well as measures necessary for its further development. The article also presents performance indicators of this industry. The presented efficiency factors are based on three main categories: first, the business climate of the telecommunications sector of the economy, second, the factors underlying human capital, and third, a number of factors based on state regulation of the country's development in the field of telecommunications. Factors that determine the effectiveness of the telecommunications services market depending on various criteria are systematized. Modern trends in the industry are identified, and a number of possible development options are formulated. The analysis of factors in the development of telecommunications services revealed the main elements that attach the greatest importance to the development and formation of telecommunications services. The topic under consideration is one of the most relevant today, especially in the context of the 2020 pandemic.

Key words: telecommunications, services, market, economy, information and telecommunications infrastructure, digital economy, business climate.